

KITEKINTŐ

Michael Keating

Nemzetek államok nélkül: a nacionalizmus elhelyezése az új államrendben*

Bevezetés

Történelmileg a nacionalizmust az állammal és az államépítéssel szokás összekapcsolni. Ennek ellenére, egy olyan világban, ahol az állam sok tekintetben meggyengült és nemzetek feletti, valamint gazdasági érdekek szövik át, úgy tűnik, a nacionalizmus újraéled. Ebben a fejezetben amellett szeretnék érvelni, hogy az állam átalakulása valójában elősegítette az államon belüli nacionalizmus újjáéledését, egyben lehetőséget nyújtott a nemzetiségi konfliktusok megoldásához. E téma kifejtése során szakítani kell a legtöbb történeti és politikatudományi kutatás államközpontúságával, ezzel szemben előtérbe kell helyezni az önazonosság és a kollektív cselekvés egyéb kereteinek a jelentőségét. Emellett szükségessé válik a nacionalista törekvéseknek a kialakuló nemzetközi rezsimekben való elhelyezésére irányuló lehetőségek keresése is. Azonban a nemzeti mozgalmak nem minden típusát lehet ily módon elhelyezni, nem is beszélve arról, hogy nem létezik az államnak egy olyan modellje, amely a nemzet és az önrendelkezés különböző formáinak az elismeréséhez megfelelő keretet nyújtana.

A nacionalizmus és az állam

Egyetlen olyan szemléletet ismerünk, amely a nacionalizmust a nemzet-állam definíciójával kapcsolja össze. Hobsbawm szerint egy nemzet „csak annyiban társadalmi valóság, amennyiben egy bizonyos típusú modern területi államhoz, azaz a »nemzetállamhoz« kapcsolódik, e nélkül értelmetlen nemzetről, illetve nemzetiségről tárgyalni”¹. Anthony Smith is a nacionalizmus egyik meghatározó jellemzőjének tekinti az állam létrehozására vonatkozó törekvést², bár későbbi írásaiban ez már nem jelenik meg. Ez

* Ez a tanulmány akkor keletkezett, amikor ösztöndíjas voltam a Rockefeller Alapítvány Központjában, az olaszországi Bellaggióban, 1997 augusztusában. Hálával tartozom Tony Hepburnnek, a tanulmány korai vázlatához fűzött megjegyzéseiért.

Forrás: Keating, Michael: Nations without a state: the accomodation of nationalism is the new state order. In Keating, Michael – McGarry, John (eds.): Minority Nationalism in the Changing International Order. Oxford UP, Oxford, 2001. 19–43.

utóbbiakban elismeri, hogy az állam a nacionalizmus sikerének csak egyik lehetséges eredménye. A francia nyelvben az állam és a nemzet társítása oly mértékben foglaltatik benne, hogy a nemzetállam szót egyszerűen fölöslegesnek tekintik.³ A nemzet és az állam azonossága csak abban az esetben tartható fenn, ha Hobsbawm-hoz hasonlóan mindkettőt az 1760–1990 közötti időszakra vonatkoztatjuk, s a nacionalizmust a 18. századi német gondolkodók által létrehozott alapelveként fogjuk fel, amely először a francia forradalom eredményeként kristályosodott ki. A francia forradalom kapcsolta össze a politikai hatalmat a népszuverenitással, és az állam olyan meghatározását igényelte, amely mindkettőt magában foglalta. Viszont a nacionalizmus szélesebb definíciója – amely az önmeghatározásra és önrendelkezésre összpontosít függetlenül attól az alkotmányos formától, amelyben ezek megjelennek – lehetőséget nyújt számunkra, hogy ezt a fogalmat még távolabbra vezessük vissza, és úgy a jelenre, mint a jövőre kivetítsük. A skót Arbroath-i Nyilatkozat (1320) a nemzeti törekvés megfogalmazásának egyik formája, annak ellenére, hogy inkább kapcsolódik egy szerződéses és feudális rendhez, mint a modern tömegtársadalomhoz.⁴ Ehhez hasonlóan, jelenleg a Katalán Convergencia Unió (CiU) nem-szeperatista nacionalizmusa szintén a nacionalizmus autentikus kifejeződését képviseli. Természetesen, a nemzetállam korában a nacionalizmus meghatározott formát ölt, saját megkülönböztető jellegzetességekkel bír, de nem ez az egyetlen megjelenési formája.

Az államközpontú társadalomtudományban folyamatosan érzékelhető az a törekvés, hogy az elemzést eltorzítsa azáltal, hogy minden politikai jelenséget az állam Prokusztész-ágyába erőszakoljon bele. Viszont, ha a nacionalizmust fogalmilag le tudjuk választani az államról, új lehetőségek nyílnak a nemzeti igények elhelyezésére egy olyan világban, ahol az állam, ha nem is tűnik el, de jelentősen átalakul. Ez a megkülönböztetés arra is képessé tesz bennünket, hogy megértsük az alábbi látszatparadoxont: miért erősödik a nacionalizmus a globalizáció és a meggyengült államok világában? A nemzetállam átalakulása és a „szuverenitás vége”⁵ meglehetősen nagy irodalommal rendelkezik, egymástól eltérő nézetekkel arra vonatkozóan, hogy az állam visszaszorulóban van-e, vagy sem. Az mindenki számára világos, hogy három oldalról jövő nyomás hatására átalakult. Főlről a gazdasági cserék világméretűvé válása, a globális kultúra előtérbe kerülése (legyen ez az amerikai kulturális hegemonia formája, vagy sem) és különböző területeken a nemzetközi rendszerek létrejövése hatott rá, vagyis a kereskedelem (WTO, NAFTA), a nemzetbiztonság terén (NATO) és a politikában (EU). Alulról a saját területén zajló új társadalmi és politikai mozgalmak hatottak rá, valamint az intézményi decentralizálódás, amely a legtöbb jelenlegi demokrácia jellemző vonása. Végül, befolyással volt az államra a szabályozás gyengülése is, az új liberális ideológia elő-

retőrése, valamint a civil társadalom előtérbe kerülése az előzőleg államhatalmokkal bíró országokban.

Ezek a változások rendkívül összetett hatásokat vontak maguk után, emellett általánosan jellemző a nyilvánosság szétesése vagy felbomlása. Az állam – virágkorában – számos rendszer területi egybeesését jelentette.⁶ Felismerhető nemzetgazdasággal rendelkezett, bár ez a szélesebb kereskedelmi rendszer része volt. Az állam általában támogatta a „nemzeti” kultúrát és identitást, ez pedig legitimizálta az államot, nemzetté alakítva azt. Az identitás közös értelme legitimizálta a társadalmi szolidaritás és újraelosztás politikáját, és az államapparátussal együtt lehetővé tette a gazdasági hatékonyság és jogosság közötti kapcsolatot, amely a társadalmi stabilitás fenntartója. Az állampolgárság meghatározása szerint nem jelentett mást, mint egy állam tagja lenni, és az ezzel járó jogok (valamint az európai alkotmányokban a kötelezettségek) ehhez az állampolgársághoz voltak kötve. Az állam különböző intézményeket tartott fent, amelyek meghatározták a közpolitikát, valamint bizonyos mechanizmusokat biztosítottak ebben a folyamatban a képviselőkre és a felelősségre vonatkozóan. Az elemzés kategóriái meglehetősen merevek voltak, és a nemzeti mozgalmak – különösen az I. világháború kitörése után – merev választási lehetőséggel szembesültek: vagy az államiságot vagy a leszűkített területi önrendelkezést választhatták. A modern korban ezek a funkciók és folyamatok már nem esnek egybe olyan mértékben, mint a múltban. A gazdasági változás világméretű folyamat, amelyet gyakran területi tényezők közvetítenek, ahol a nemzetállam szerepe csökkent. A kultúra és az önazonosság egyrészt globalizálódott, másrészt lokalizálódott, miközben két- és többirányú identitások jöttek létre, amit nemcsak az határozott meg, hogy kikről van szó, hanem az is, hogy a szóban forgó személyek milyen körülmények között találják magukat. A polgári jogok egyre inkább leválnak az államról, és egyetemes formát nyernek – ez Európában például az Emberi Jogok Konvenciója által valósul meg. A politikaalkotás gyakran belevesz azokba a komplex hálózatokba, amelyek a köz- és magánszférát is átfogják, és az állam, illetve a nemzetközi rendszerek kivonulnak a nemzeti intézményekből – és ily módon a demokratikus felelősségvállalásból is. Mégis, a komplexitás és differenciálódás nem választhatók el egymástól, és olyan elemekre is rámutathatunk, amelyek a nemzetek fölötti gazdasági és politikai rend előtérbe kerülését jelzik. A WTO globális szabadkereskedelmi rendszere olyan ügyeket szabályoz, amelyeket régebben egyoldalúan vagy kétoldalúan az államok szabályoztak. Észak- és Dél-Amerikában, valamint Európában a regionális szabadkereskedelmi rendszerek még sajátosabbak. Az emberi jogokat Európában az Európa Tanács az Európai Emberjogi Bíróság révén szabályozza. A Háborús Bűnök Nemzetközi Bírósága még tovább megy azzal, hogy a bűnösök megbüntetéséhez eszközöket is nyújt. Ezek az előtérbe kerülő rend-

szerek új mechanizmusokat és intézményeket biztosíthatnak a konfliktuskezeléshez és -megoldáshoz.⁷

Ez az átalakulás lényegesen eltérő módon hatott a különböző államokra. Az erős állami hagyományokkal rendelkező Franciaországban az állam mellett foglaltak állást, és kísérletet tettek az állammodell fenntartására az európai integráció és a globális változások ellenére, miközben az európai projektet támogatták. Azokban az államokban, ahol törésvonalak vannak (mint például Kanada, az Egyesült Királyság, Spanyolország, Belgium), az egyik hatás ezeknek a törésvonalaknak az elmélyítése volt, felélesztve ezzel azokat a területi és nacionalista mozgalmakat, amelyeket valamikor az állampolitika foglalt magában. A területi csere vágya különösen aláaknázódott. Ez a vágy támasztotta alá az államigazgatási politikát, amelynek értelmében e területek lakossága lojalitásukról biztosították az államot, és támogatták a hivatalban levő kormányt a globális piactól való védelem, a források és a kedvező politika érdekében. Mivel a területek egyre kevésbé függenek az államtól, ugyanakkor egyre inkább a globális piactól és a nemzeteken átívelő rendszerektől, az állam iránti lojalitásuk meggyengült. A nemzetállam – mint az identitás fókuszának – meggyengülése egy új hovatartozás keresését eredményezheti, és a szolidaritás új alapját biztosíthatja a piac széthúzó nyomásával szemben. Nem csak a már eddig meglévő véleménykülönbségek mobilizálódnak itt. Új lehetőségek nyílhatnak meg, vagy múltbeli anyagokat használhatnak fel a kollektív identitás új formáinak létrehozásához. Tágabb értelemben: a kollektív cselekvés új alapelveit és a közszféra újra-megerősítését keresik. Az új elosztás az elit és a politikai vállalkozók számára stratégiai lehetőséget biztosít a támogatási és hatalmi rendszerek új bázisainak kiépítéséhez.⁸

Az új nacionalizmusok

Az általában nacionalista vagy etnikai címszavak alá sorolt új társadalmi és politikai mozgalmak jelentős mértékben különböznek mind támogatási bázisuk, mind követeléseik tekintetében. A támogatási bázist az identitás és a terület képezi, amelyek vagy egybeesnek, vagy nem. Az egyik végletet a terület nélküli etnikai kisebbségek képviselik, mint az európai zsidók, a cigányok/romák vagy az USA-beli különböző etnikai csoportjai. A másik végletet a tisztán területi mozgalmak jelentik, amelyek területi rendszerek kiépítésére törekednek a globális piaccal szemben. Ezek közül néhánynak kevés kulturális vagy történelmi alapja van, és hagyományosan inkább területinek, mint nemzetinek osztályozzuk őket. A két véglet között olyan mozgalmak találhatók, amelyek az identitást és a területet háromféleképpen kapcsolják össze. Egyes esetekben a területi és a kulturális-identitási bázisok egybeesnek, mint például Skóciában, ahol területileg integrált

nacionalizmussal van dolgunk. Más esetekben egyetlen területért két csoport versenyez, ebben az esetben megosztott társadalomról beszélhetünk. A harmadik típusba soroljuk azokat az eseteket, amikor egyetlen csoport állam- vagy közigazgatási határokat lép át – ezek az államokon átívelő irredata (mint Írországbán), vagy állam nélküli (mint Baszkföldön) nacionalizmus. Az identitásérzet vagy etnikumhoz tartozás és a terület kapcsolata képezi a nacionalizmus kérdését.⁹ Hol az egyik, hol a másik erősebb. Léteznek a kultúra azonosságán alapuló mozgalmak is, nevezetesen Közép- és Kelet-Európában, ahol történelmileg nem keletkeztek erős államok, hogy keretet adjanak az átívelő nemzeti identitásoknak. Ehelyett, a 19. századtól a birodalmak felbomlása összekapcsolódott az etnikai politika felerősödésével és az etnikai alapú államok létrehozására való törekvéssel. Más esetekben a terület az elsődleges és a nemzeti önazonosság ezen belül határozódik meg – ez történt Skóciában, Lengyelországban, és nemrégén Flandriában.¹⁰

1. táblázat

A területi és etnikai mozgalmak támogatói bázisa				
Nem területi	Területileg integrált	Megosztott társadalmak	Államokon átívelő nemzetek	Tisztán területi
Egy csoport terület nélkül	Egy terület, egy identitás	Két identitás, egy terület	Két terület, egy identitás-csoport	Nincs csoport-identitás

Mindez nagy terminológiai zavart eredményez. Nacionalizmusról beszélhetünk Skóciában, Walesben vagy Québécben, mivel ezeket a helyeket széles körben nemzetként ismerik el, a népesség ily módon határozza meg magát, és a nemzeti mozgalmak meghatározott teendőket fogalmaznak meg. Flandria¹¹ esetében a terminológia már nem annyira egyértelmű.¹² Spanyolországban az alkotmány különbséget tesz a spanyol „nemzet” és az azt alkotó „nemzetiségek és régiók” között. Valamikor a nemzetiségekre való utalás alatt csak Katalóniát, Baszkföldet és Galíciát értették, de 1996-ban a spanyol konzervatív mozgalom – kétségkívül azáltal a cél által mozgatóva, hogy a terminus jelentésének megfeleljenek – beleegyezett abba, hogy Aragónia és Valencia autonóm törvényeibe is belefoglalják ezt. Az olasz Lombard Liga és a tágabb Északi Liga a föderalizmusból a szeparatizmusba való átmenet során arra törekszik, hogy egy Padania¹³ nevű nemzetet varázsoljon elő képzelt történelmével együtt, amelyről azt állítják, hogy „Európa legősibb közössége”.¹⁴ Padania képzelt nemzetét saját soraikon kívül senki sem veszi komolyan. A bajor politikusok gyakran állnak elő követelésekkel régiójuk különleges státusát illetően, felidézve annak múltját, mint független királyságot,¹⁵ de csak időnként – mint az I. világháború után és röviddel a II. világháború után – tekintette ezt nem-germán-

nak néhány színész. Más tartományok (Länder) területi cselekvésrendszereket hoztak létre, kialakítva a politikai identitás érzetét, anélkül azonban, hogy nacionalista ügyeket előtérbe helyeztek volna. Sziciliának sajátos történelme, nyelve, erős identitástudata és autonóm kormánya van, bár ritkán utalnak rá, mint nemzetre.¹⁶ Bretagne-t rendszerint régiónak tekintik, és a breton csoportok általában véve regionalistáknak írják le önmagukat, de időnként nacionalista témákkal is előhozakodnak. Megállapítható tehát, hogy néhány esetben nemzetről van szó, mert erre vonatkozóan általános megállapodás kötött, míg más esetben egyesek nemzetről beszélnek, miközben mások tagadják azt.

Bár szinte lehetetlen leírni a nacionalizmus és az egyszerű etnikai politika, illetve a pusztai regionalizmus közötti különbséget, mégis van egy normatív különbség. A követeléseik közötti sarkalatos eltérés – úgy tűnik – a törvényesség tekintetében van: úgy az önmeghatározás követelésének vonatkozásában, mint annak a keretnek a vonatkozásában, amelyben ezek az igények kifejezésre jutnak. A nemzet létének állítása maga után vonja azt, hogy a nemzet – bárhogyan is határoznák meg azt – az az elsődleges társadalmi csoportosulás, amelyhez az állampolgári kötelezettségek kapcsolódnak, amely a társadalmi szerveződés alapja, és amelynek jogában áll az önmeghatározás.¹⁷ A területet vagy a csoportot – mint a nemzetközi rend tárgyát – a nemzeti célkitűzések sokkal könnyebben elhelyezik, mint a régiók, amelyek rendszerint az állam területének pusztai felosztásai. Ezt a jogot vagy elfogadják a többiek, vagy nem. Ez nem vonja maga után azt, hogy a nemzetnek gyakorolnia kell ezt a jogát azért, hogy létrehozza a saját államát, valójában ellentmondásos lenne azt állítani, hogy a nemzetnek joga van az önrendelkezéséhez, és ezt követően ragaszkodni ahhoz, hogy ez csak egyetlen politikai formát ölthet. Teljes mértékben ellentmondásmentes egy nemzet számára az önrendelkezési jog hangsúlyozása, majd ennek oly módon való felhasználása, hogy azáltal a pozícióját szélesebb politikai rendben is biztosítsa különböző tárgyalások során, felismerve helyzetének erősségeit, gyengéit. Azt állítani, hogy a nemzetek abban különböznek más csoportoktól, hogy joguk van az önrendelkezéshez, természetesen nem biztosít külső mércét annak eldöntésében, hogy mely területi vagy identitás-csoportok tekinthetők nemzetnek, és melyek nem. Az ilyen mérce keresése valószínűleg hiábavaló, tekintetbe véve a téma értékekkel terhelt és politikai természetét. Ezzel a nehézséggel magyarázható az is, hogy miért kell elválasztani a nemzetet az államtól, mivel ha a nemzet léte magában foglalná az államiságot, nagyon fontossá válna annak a meghatározásában, hogy ki rendelkezik vele, és ki nem. A nemzetlét homályos meghatározása közbülső megoldások egész sorát tárja elénk, többek között azt a jelentéstani bűvészmutatványt, amely a spanyol alkotmány jellegzetessége. A normatív különbségtétel viszont nem hagyható olyan könnyen figyelmen kívül. Mi-

helyt az államok az őket alkotó nemzetrészeket nemzetekként ismerik el, amelyeknek, ha kényszeredetten is, de joguk van az önrendelkezésre, logikus, hogy kötelesek az államon belül biztosítani a beilleszkedésüket, és nem csak a nemzet területének pusztá részeiként bánni velük, amelyeket saját érdekeiknek megfelelően szerveznek meg.¹⁸

Az identitás és a terület metszéspontja a nemzetiségi konfliktusok létrejöttének két dimenziójára utal: a külső dimenzióra, vagyis arra, hogy a terület elszakadjon-e az alkotmányos státusától, vagy változtassa-e meg azt; és a belső dimenzióra, vagyis a benne lévő csoportok közötti kapcsolatokra. Ez a különbségtétel lényeges, de nem szabad túlságosan széleskörűen alkalmazni. Ami a nacionalista konfliktusokat az egyéb etnikai konfliktusoktól megkülönböztette, pontosan az a kérdés volt, hogy melyik államhoz tartozzon a terület, és még a meg nem osztott társadalmakban is az elszakadási igények belső megosztottságot hozhattak létre. Az új nacionalizmusból eredő igények szintén szerteágazóak. Általánosan különbséget szoktunk tenni a nacionalizmus kulturális, gazdasági és politikai dimenziói között. A kulturális igények gyakran a nyelvhasználatra irányulnak ott, ahol ezt a kihalás fenyegeti, vagy alacsonyabb státusú használatra korlátozódik. A gazdasági követelések az állam kedvezőtlen bánásmódjának kiküszöbölésére helyeznek nagy hangsúlyt, vagy a nemzetközi piacon és nemzeteken fölül kereskedelmi területeken való lehetőségek jobbitására irányulnak. Politikai szempontból beszélhetünk államiságra törekvő nacionalizmusokról, autonómiára törekvő nacionalizmusokról – amelyek az államon belül nagyobb önrendelkezést tűztek ki célul –, és olyan mozgalmakról, amelyek át akarják alakítani az államrendet, teljesen eltávolodva a klasszikus szuverén államformától.

A sokféleség kezelése

A beilleszkedési és igazgatási stratégiák a múltban nagymértékben az államra összpontosultak, bár néhány konfliktus nemzetközivé vált. Gyakran az államok arra törekedtek, hogy szétbomlasszák a kisebbséget, kielégítve néhány igényt anélkül, hogy másoknak teret adtak volna. Biztosítani lehet az oktatást és a kisebbségi nyelvek használatát anélkül, hogy a politikai hatalom struktúráját megváltoztatnák, ahogyan ez Walesben történt; a felekezeti iskolák a kulturális kisebbségeknek szóló engedmények azokban az államokban, ahol nem tiltják a nem-világi közoktatást. A multikulturális hozzáállás a szerteágazó kulturális igények kielégítésére szolgáló stratégia anélkül, hogy ezzel az állam alkotmányos berendezését megváltoztatnák, bár ezt néhány nacionalista – például Québec tartományban – olyan megoldásnak tekinti, amely a követeléseiket mellőzi azzal, hogy csekélynek mutatja be a különbségeket, s ezáltal egyszerű kulturális kisebbségként tünteti fel

őket. Területi engedmények történhetnek előrelátásból vagy politikai autonómítás alapján. Regionális politikát használhatnak arra, hogy konkrét helyekre irányítsák a forrásokat, és hogy a kormányzati kiadásokat mind területekhez, mind területileg nem koncentrált csoportokhoz célzottan juttassák el. A politikai válaszok a következők lehetnek: közigazgatás decentralizálása vagy területi kormányzat, föderalizmus és különleges önkormányzati rendelkezés meghatározott területek számára. Egy másik stratégia szerint elérhetési csatornákat kell biztosítani az érintett kisebbségek számára a központi államhoz. Így például Skóciának 1885 és Walesnek 1965 óta vannak államtitkárságai a központi kormányban, amelyeknek az a szerepe, hogy az állam nevében kormányozza a nemzeteket (legalábbis 1999-ig), kiegészül azzal, hogy a központban a területi érdekeket képviselik.¹⁹ A társulás együtt jár azzal, hogy a kisebbségek elitjét kooptálják, s a központi hatalomból részesítik őket, arányosan elosztva a forrásokat.²⁰

Több, a kisebbségek kibékítésére irányuló megoldást aláaknáznak az államban, piacban és a társadalomban történő változások. A gazdasági válságmechanizmusok sokkal nehezebbek a globalizáció és szabad kereskedelem korszakában, amikor az állam egyre inkább elveszíti az ellenőrzést a saját területi gazdasága fölött. A differenciált politikai válaszlépésekre kihívást jelent az egyéni jogok előtérbe kerülése és az egyenlőségre törő igények. A társulást egyre nehezebbé teszi az integrált szubkultúrákban és pilérekben jelentkező lemorzsolódás, amelyek eddig támogatták az erős vezetést, és engedték, hogy alkukat kössenek, és azokat betartsák.²¹ A globalizáció és a kontinentális integráció szintén aláásta a bel- és külpolitika különbözőségét, és támogatást jelent a nemzeti kisebbségek számára abban, hogy orvoslást keressenek bajaikra, valamint erőforrásokat és lehetőségeket a maguk számára a nemzetközi küzdőtéren is.

A politika újra kiterjesztése

Ez a folyamat egybeesett a politika, különösképpen a kisebbségi nemzetiségi politika újra kiterjesztésére irányuló tendenciával, ami még inkább aláássa a központosító stratégiákat, mint például a társulást, és még nehezebbé teszi a követelések gyakorlati érvényesítését. A politika újra kiterjesztésének három indítéka van: a funkcionális, a politikai és a normatív. Bizonyos vonatkozásokban igaz az, hogy a terület elvesztette funkcionális jelentőségét. A termelés és az árucseré globalizálódása a technológiával kiegészülve meggyengítette a kapcsolatokat a természeti erőforrások és a termelés helyszíne között, és lehetővé tette a tőkemozgást a legnagyobb profitot eredményező helyszín megtalálása érdekében. A tömegkommunikáció, aminek szintén előnyére szolgálnak az új technológiák, aláássa a helyi kultúrákat, és segíti a globális kulturális és szórakoztatóipar megerősödését.

Mégis, mai vonatkozásokban, megnőtt a terület funkcionális jelentősége. A gazdasági újrastrukturálódást egyre növekvő mértékben értékeli, mint sajátos jelenséget, miként a konkrét helyek jellemzői meghatározzák a területek képességét a globális gazdasági versenyben.²²

A közös terület mindeddig a kultúra és az anyanyelvi politika legjobb alapjának bizonyult. Mivel a területi közelség még mindig alapvető a kommunikáció szempontjából, az elérhető eszközök – a televíziót kivéve – területi megalapozottságra törekednek, úgyszintén nyelvi jogokat is adott térségek szoktak kapni. A térség a funkcionális szférák közötti kapcsolatok, illetve a társadalmi politikába való beleszólás lehetőségének helyszíne. A különböző speciális identitások felépítése és fenntartása ezektől a kapcsolatoktól függ. Míg a kultúra védelme, illetve fejlesztése gazdasági háttérrel kíván, addig a gazdasági fejlődés új modelljeit megerősítő kollektív cselekvéshez maga a kulturális identitás nyújtja az alapot.²³ A közös identitás életben tudja tartani a társadalmi szolidaritást, ami cserében bátorítja a kollektív cselekvést és a fejlődés egy integrált modelljét, szemben a globalizált piac bomlasztó hatásaival. Tehát egy modern társadalomban a terület kontrollja nem kevésbé, hanem még inkább fontosabb lesz a funkcionális autonómia megvalósításához.

Politikailag a terület fontos alapként szolgál a kormányzó testületeknek, mivel szinte egyetlen nem-territoriális kormány – sem az államban, sem az államon kívül – nem található. A társadalmi mozgalmak is koncentrált területen működőképesek, illetve összefogottak, vagy azért, mert mint a környezeti mozgás, az emberek érdekeltségei is lényegében a tér használatához kötöttek, vagy azért, mert a terület a szervezés egyik leghatásosabb eszköze. A globális piac hatására született reakciók is gyakran területi jellegűek, ahogy ezt a multinacionális korporációk globális racionalitása, illetve a helyi közösségek területi racionalitása közötti elhatárolódás is érzékelteti. Egy ültetvény bezárása lehet, hogy egy cég szempontjából racionális marketing-stratégia, miközben ez helyileg az állások és jövedelmek elvesztését jelenti nemcsak az adott munkások számára, hanem az egész közösség életében. Ekképp az ültetvénybezárások ellen folyó küzdelmek túlsúlya – az osztály- és szektorkonfliktusokkal tarkítva – egy területi formát feltételez. Általánosabban: a társadalmi szolidaritás egy térségi formát jelent, ami egyben az osztálykapcsolatoknak és az ezeket fenntartó intézményeknek a hanyatlását is jelenti. Ez némi összetartást eredményezett az új nacionalizmusok, illetve a társadalmi mozgalmak között.

Normatívan a területi elv figyelembe veszi a nem kirekesztő partikularizmus felszínre kerülését, illetve a polgári nacionalizmus új formáit, amik nem fogadják el az etnikumot mint tagsági kritériumot.²⁴ Ennek megvalósulása különböző módokon történik, egyes területi politikák meglehetősen toleránsak és befogadóak, míg mások olyan követelményekkel állnak elő,

hogy egy etnikai csoport alkalmazzon kirekesztő ellenőrzést olyan területek felett, amelyeket egy másik csoporttal közösen birtokolnak. Szintén a térség a leghatásosabb alapkőve a demokratikus, illetve reprezentatív intézmények épületeinek, és támogatja a demokrácia megalapozását, amihez egy közösen birtokolt tér szükséges.²⁵ Elvileg ennek a társadalmi térnek nem kell földrajzi értelemben vett területnek lennie, hiszen az emberek képesek elektronikus módon is érintkezni, azonban ez a tény sok kérdést felvet, például, hogy ki fogja kézben tartani a technológiát, és ki lesz képes annak használatára. Végül, az autonómia létrehozását illető területi elv – ami-re az is igaz, hogy nem kizáró jellegű, illetve az adott államra szabott – sokkal több külső legitimitást hordoz magában. Megjegyzendő, hogy Nyugat-Európában és Québecben szinte minden kisebbségi nacionalista mozgalom felhagyott az etnikai partikularizáció tanával, és a területi nacionalizmus polgári fogalma felé mozdul el, amely minden, az adott területen élő embert a nemzet tagjának tekint.²⁶

Következésképpen: a politika és a társadalmi élet a globalizációban újra területi jelleget ölt, és a kisebbségek egyre több területi igényt nyújtanak be. A nem-területi alkalmazkodást, illetve együttélést ellátó rendszerek utat nyitnak a területi nacionalizmus előtt,²⁷ például Québecben vagy Flandriában, ahol a nemzetépítő tervek háttérbe kerültek, vagy akár Baszkföldön, ahol például a területet, illetve a nyelvet érintő követelések egész sora lett alárendelve a területi nacionalizmus kiépítésének. A mozgalmak régi megkülönböztetési formái már megkoptak (esetleg: elavultak). A megosztott társadalmakban a terület feletti kontrollért folyó versengésre került a hangsúly, mivel a nem területi mechanizmusok szinte kivitelezhetetlenné váltak. A regionális és nemzeti megkülönböztetése is egyre elavultabb, főként Európában. A regionalizmus többé már nem kizárólagosan egy nemzetállam kereteit jelöli, hanem a szélesebb európai politikai térben, az új regionalizmusban is használják.²⁸ A nemzeti mozgalmak, saját részükről, sok követelésükből vettek vissza, és kapcsolatot keresnek a Régiók Európa-jának nevű mozgalommal.

Alkalmazkodó nacionalizmus

Az állam újrastrukturálása és a globális változás azonban segíti a nacionalizmusok ismételt felszínre törését a már létrehozott államokban. Ez nem egy paradoxon, hanem ugyanazon jelenség két oldalát mutatja be. Néhány új, illetve újra előkerült nacionalizmus tradicionális értelemben államkereső mozgalom, amely új államot szeretne látni a régi helyén. A területileg integrált társadalmak esetében, ilyen például Skócia²⁹ vagy Norvégia 1905-ben, az elv relative egyértelmű. A megosztott vagy transznacionális társadalmakban a területi elszakadás ugyannyi problémát eredményez,

mint amennyit megold. A kilépés legitimációját a kiváló területen élők egy része mindig kétségbe vonja, vitatva a kilépés megvalósulásához szükséges többség mértékét, illetve a kisebbségek jogait, vagyis, hogy ki követelheti azt, hogy kiváljon, vagy éppen az adott állam része maradjon. A határok megrajzolása, illetve a más okból meghúzott etnikai határok és népszavazási mutatók használata szintén problémákat vet fel. Ez nehéz helyzetet teremt Baszkföld esetében is, ahol arról folyik a vita, hogy az önrendelkezés jogát mind a hét baszkok által lakott közigazgatási egység együttesen kapja-e meg; csak a spanyolországiak; mindegyik egyenként; a Baszk Autonóm Községet alkotó három tartomány; ez a három és Navarra együtt; ez a három és Navarra külön-külön. Egyébként is, a leszakadó rész kisebbségeinek nem kellene előállniuk a kiválás igényével, mivel az egyéni, illetve a kollektív jogok kérdése is napirenden van. Mindemellett jelentős anyagi kiadással is jár egy elszakadási folyamat, illetve egy állam fenntartása.

Azonban lehetséges, hogy az új államrend olyan mechanizmusokat tud létrehozni, amelyek segítenek megoldani a nemzeti konfliktusokat elszakadás nélkül. Persze, ez megint más és más úton értelmezhető az integrált, megosztott, illetve a transznacionális államok esetében. A területileg integrált társadalmak szempontjából az a kérdés, hogy az új önkormányzati formák létezése a klasszikus államiságon kívül lehetséges-e. A felosztott társadalmaknál problémát jelent, hogy az új globális, illetve kontinentális rend tud-e olyan utakat nyújtani, ahol mindkét identitás elismerést kap, és emellett egyik sem fog monopol hatalommal rendelkezni a terület felett. Az államon túli társadalmakban a fő problémát az képezi, hogy a közös identitás új kifejezései lehetségesek-e, a határok átjárhatóbbá tehetőek-e, anélkül, hogy egyszerre két konfliktust provokálna. Ezek a külső és belső dimenziók szoros kapcsolatban állnak egymással.

A függetlenség egy tompítottabb formája a kisebbségek felé irányuló provokáció csökkenését fogja eredményezni az adott területen, és a határok jelentőségének csökkenésével közös akciót fog előidézni két állam közös nyelvvel és identitással rendelkező csoportja között. Az autoritás komplex rendszerei állam alatti, állami, illetve állam feletti szinten egyaránt elősegítik és legitimizálják a többszörös identitásokat, és lehetővé teszik a polgároknak és csoportoknak, hogy több szférában mozogjanak, kifejezésre juttatva identitásukat és politikai preferenciájukat. Másrészt, a túl komplikált rendszerek pusztán a társadalmi választás problémájához visznek vissza minket, vagyis ahhoz, hogy a tényleges demokrácia visszafogottsága következtében a kormány érthetatlenné válik, és a hatalom azon politikai vállalkozók kezébe kerül, akik akarnak és képesek is befektetni a rendszer működéséhez, illetve a többszörös szférák mozgatásához szükséges időt és forrásokat.³⁰ Egyszerűen, még mindig szükség van politikai intézményekre és fórumra, ahol a viták folynak, és ahol a döntések születnek.

Függetlenség...

Az egyik lehetőséget a kontinentális és interkontinentális hatalmak létezése alapozza meg, amely sok vitás politikai témát jelenít meg, külföldi támogató rendszert juttat a kis független nemzetek részére, és csökkenti az önrendelkezés költségeit. Ez nem egy új ötlet. Az első világháború előtt a Habsburg Birodalomban szerveződő legtöbb nemzeti mozgalom inkább a birodalom keretein belül törekedett az önrendelkezés jogára, mint attól elszakadóként. A skót nacionalizmus 1930 előtt mindig tagolt volt birodalmi kereteken belül, és domínium státusért küzdött akárcsak Kanada vagy Ausztrália. A jelenkor új lehetőségeket nyitott meg. Például a NATO területén belül nincs külső biztonsági veszély,³¹ miközben az egész terület biztonsága kollektivizált. Ezért lehetséges a Québec-i szuverenisták azon érvelése, mely szerint a független Québec védelmi pozíciója egybeesne a jelenlegivel, amikoris Kanada része. Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi években bármilyen Québecben, illetve Skóciában lefolytatott függetlenségi vita keretében a védelem és a biztonság szinte alig szerepeltek. A nemzetközi hatalmak valószínűleg csökkentik a kisebbségek jogaival kapcsolatos félelmeket a leszakadó területeken. Az Európa Tanács, amely egyben az Emberi Jogok Védelmét szolgáló Európai Megállapodás védnöke is, a Közép- és Kelet-Európában születő új demokráciák gyarapodásának feltételeként határozta meg az etnikai kisebbségek jogainak tiszteletben tartását is, és maga a konvenció beépítése az egyes országok törvénykezésébe egy külső alapot nyújt az egyéni jogokhoz.

A legtöbb vita a kereskedelmi hatalmak hatásaira, illetve a függetlenség megvalósíthatóságára összpontosított. Kenichi Ohmae³² szerint a globális szabad kereskedelmi hatalmak és a globális verseny kényszerének létezése elmosza a hatalmas nemzetállamokat, és lehetővé teszi a regionális állam felemelkedését, aminek a területi kereskedelmi társaság formája feleltethető meg. Ez az érvelés egy szigorú gazdasági determinizmuson alapul, és egy újliberális ideológia, ami az állam lassú eltűnését várja, amivel együtt kődbe vesz a társadalmi szolidaritás és a tényleges demokrácia is. Az új nacionalisták nagy része nem fogadna el egy ilyen víziót, ők a szolidaritás és a kapacitás új formáinak megteremtésére törekszenek, hogy ily módon a behódolás helyett ellen tudjanak állni a globális gazdaságnak. Tehát a politikai figyelem központjában a kontinentális szabad kereskedelmi hatalmak felemelkedése áll, ilyen például a NAFTA vagy az EU, illetve azon lehetőségek, amiket a területi autonómia új formái kapnak ezen szervezeteken belül. Ez potenciálisan csökkenti a függetlenség költségeit mind a leszakadó terület, mind a befogadó állam számára, megőrzi a piaci hozzáférhetőséget és a faktorok mobilitását. Esetleg képessé teszik a kisebb államokat, hogy kifejezésre juttassák költségesebb dolgaikat, például közös szintekről tár-

gyaljanak, támogatást szerezzenek hanyatló szektoraiknak, vagy éppen megtartsák nemzeti pénznemüket. Elmondhatjuk, hogy amint ezek a szabad kereskedelmi hatalmak intézményesültek, biztosítottak egy külső támogatási rendszert, közös politikát és rendszerezett lehetőségeket a kisebb országok számára, hogy ők is bele tudjanak szólni a nagyobb államok vagy az egész rendszer politikájába, azaz ne csak pusztán átvevői legyenek a politikának, amelyet a nagyobb kereskedelmi partnerek kényszerítenek rájuk. Ez a logika már működik az EU-ban, ahol a kisebb államok is életképesek maradhattak, és kikerülték Németország dominálását. Az egységes pénznem egyetlen oka az, hogy ez így nagyobb hatókört biztosít a kis államoknak, mint akkor, ha például a német márka zónába tartoznának.

A szabad kereskedelmi zónán belül számos nacionalista párt vallja magáénak a függetlenségi politikát, legfőképp a Québécois Párt, illetve a Skót Nemzeti Párt. A Flamand Volksunie hosszú távú céljának tartja ezt, míg a Flamand Keresztény Demokraták, illetve a Baszk Nacionalista Párt még nem igazán tisztázta hosszú távú céljait, de mindenképp szimpatizál ezzel a koncepcióval. Az Esquerra Republicana de Catalunya először az 1990-es években lépett fel a függetlenség érdekében, amit akkor európai kontextusba helyezett, noha nem a mai EU, hanem inkább a jövőbeli „emberek Európája” viszonylatban. Más nacionalista pártok, mint például a walesi Plaid Cymru Európát leginkább egy államiság utáni rend keretként képzelel el, ezzel szemben a katalán kormányzó koalíció, a CiU, amely aktív szerepet tölt be az európai területen, a nacionalista terjeszkedés talajaként használja azt, leszámítva a függetlenségről szóló beszédeket. A nyelv már ismert kettőssége megengedi a felmerülő lehetőségek kiaknázását, feltételezve közben az önkormányzat ténylegesebb valóságát.

A NAFTA és az EU egyaránt a függetlenség külső támogatási rendszereiként voltak megemlítve, azonban teljesen más lehetőségeket nyújtanak. Az EU egy kész intézményrendszerrel rendelkezik, amiben az államok szavazatokkal képviseltetik magukat a Miniszterek Tanácsában, mely szavazatok száma arányos a népesség nagyságával, és ez a kisebb államoknak aránytalan beleszólási lehetőséget nyújt. A NAFTA nem rendelkezik ilyen intézményekkel, itt kormányok közti tárgyalások folynak, amit leginkább a gazdasági erő befolyásol. Egy elszakadó területnek az EU-hoz való csatlakozás sokkal könnyebb lenne, mint a NAFTA-hoz. Az EU egy olyan törvénykezéssel rendelkezik, ami az egész terület számára közös, és az államoknak csak bele kell egyezniük az *acquis communautaire*-be, ami a törvény és a politika magja. Az Európa-párti nacionalista mozgalmak boldogan fogadták el ezt, azonban a Skót Nemzeti Párt (SNP) kivételt képez a közös halászati politikát illetően. A NAFTA, másrészt a háromoldalú, kétoldalú, illetve szektorális egyezményeknek egy komplex csomagja, sokkal kevésbé közös tartalommal, itt nincs *acquis communautaire*, amihez kö-

tódni lehetne. Emellett a NAFTA nem ad közös pénznemet, és nem biztosítja a személyek szabad mozgását, ezt a Québec-i szuverenistáknak egy kétoldalú, Kanadával való megállapodás formájában kellett megkötniük. Egy másik különbséget jelent a piac védelmének foka a különböző hatalmak részéről. A NAFTA szabályozza azon segélyeket, amelyek az aláíró feleket illetik, így Québec külön gazdasági modellje nincs fenyegetve. Azonban Québec, mint a NAFTA tagja, ki lesz téve a kereskedelmi szabályok szigorának, illetve a kontinentális piac hatásának. Az EU két szempontból különbözik ettől. A segélyek, illetve a kormány gazdaságba való beleszólási jogának szabályozása betartandó mind az állami, mind az állam alatti kormányok számára, így az elszakadás nem jelentené a piaci készlet mértékének növekedését. Másrészt az EU a Szociális Fejezet keretében fenntartja a védelmet a piac totális merevségével szemben, amely kompenzációként minimális munkajogot, illetve strukturális anyagi alapot biztosít azon területek, szektorok számára, amelyeket a gazdasági újrastrukturálódás sújt. Mindezek sokkal kevesebb kockázattal járó függetlenséget valósítanak meg az EU-ban, mint a NAFTA-ban. Az EU kompetenciájának kiterjesztése révén csökken a kockázat, és ez egy sokkal fejlődőképesebb lépést tesz egy hatásos függetlenség felé. Belgium az az ország, amely a legjobban haladt ezen az úton az egyes régiók folyamatos felbomlásával, illetve Európa belső magjába való bekerüléssel, következésképpen sok ember ma Flandriában úgy véli, hogy a közös pénznem a belga állam tényleges megszűnését jelentené. Hasonlóképpen, a közös pénznem lehetőséget nyújtott az Északi Ligának a lírától való elszakadáshoz, amely egyben azt is jelenti, hogy Dél-Olaszország megtartja azt.

A függetlenség a szabad kereskedelmi területeken lecsökkentheti a függetlenséggel járó kiadásokat, de nem törli el azokat. Az átmeneti költségek magasak, a különböző tételek szállítási költsége a függetlenség által emelkedik, illetve az intézményeket is újra létre kell hozni.³³ A másik problémát az átmenet képezi. Könnyű elképzelni egy függetlenségen túli hatalmat, melyben mindkét fél, racionális önértékből, egyetért abban, hogy fenntartson és megalapozzon egy együttműködést és cserét, de ezt nem könnyű megvalósítani. Maga az elszakadás ötlete erős érzelmeket kelt mindkét oldalon, és ez nem kimondottan az együttműködést segíti elő. Figyelembe véve a bizonytalanságot és a kockázatokat, a leszakadó területen élőknek erős motivációra van szükségük ahhoz, hogy a kiválás mellett voksoljanak, és ez legkönnyebben az etnikai partikularitás, illetve a régi állam és lakói iránt tanúsított ellenséges érzelmek felhasználásával érhető el. Tehát a leszakadást nem mindig követi egyből közeli partnerség és kooperáció. Néha Írország esetét hozzák fel precedensként a kiválásra, a visszatartó kapcsolatok árnyékában. Esetükben a közös állampolgárságot, illetve szabad kereskedelmi területet fedő kapcsolat a brit kormány ragaszkodása miatt volt

visszatartva, aki nem fogadta el Írország teljes függetlenségét, illetve szabad államként való kezelésére vonatkozó igényeiket még 1949-ben, a köztársaság kikiáltása után sem.³⁴ A közös pénznemet 1970-ig tartották fenn, azonban a szabad kereskedelem már az 1930-as években végetért, és csak az 1960-as Európai Szabad Kereskedelmi Szövetség egyezményei élesztették újra fel. A közös pénznemről szóló megállapodást hamar eltörölték Csehszlovákia felbomlása után is,³⁵ amely azt mutatja, ha egyszer elkezdődik az elszakadás, utána nagyon nehéz a folyamatot ellenőrizni. Ugyanakkor 1973-ban Írország Európa Unióba való felvétele még jobban segítette az országot az Egyesült Királyságtól való elszakadásban.

Nagyon sok vita folyik arról, hogy a kiválás után Québec tagja lehetne-e a NAFTA-nak, illetve Skócia az EU-nak. Úgy tűnik, szinte semmilyen ok nem áll befogadásuk útjában, hiszen az a jelenlegi formából való kitiltásukat jelentené. Azonban sok, velük ellenséges érzelmeket tápláló országra találnának, akik nem díjaznák az elszakadó nemzetek azon törekvését, hogy az EU-ban keresnek független képviseleti lehetőséget. Egyik spanyol kormánynak sem lenne ínyére a független skót tagság, ami precedenst és példát teremtene a baszkoknak, illetve a katalánoknak.³⁶

Maga a függetlenség a transznacionális hatalmak esetében könnyebb a területileg integrált társadalmakban, ahol a területi és az identitásalap a nacionalizmus szempontjából egybeesik. Ez egyben érinti a felosztott társadalom kérdését is oly módon, hogy újra biztosítja a kisebbségeket a leszakadó társadalmon belül, csökkenti számukra a függetlenség kockázatát, garantálja a polgári jogokat, illetve a védelmet a gazdasági diszkriminációval szemben. Másrészt sem az angolajkúak, sem az anyanyelvűek nem szelidülnek meg attól a ténytől, hogy Québec NAFTA-tagsága biztosított. Egy független Észak-Írországra vonatkozó ígéret az EU-n belül úgyszintén nem a ellenőrzést fogják előmozdítani az új államban. Észak-Írország esetében, ahol az a kérdés, melyik államhoz tartozzon a tartomány, a függetlenséget igazából egyik oldal sem szeretné. Európát sem tekintik egy semleges, jóindulatú hatásnak. Csak a mérsékelt katolikusok támogatását élvezi Észak-Írországban, miközben a protestánsok és a radikális nacionalisták elvetik. Hasonlóan Baszkföldön, Európát csak a mérsékelt nacionalisták favorizálják, a szélsőséges elemek viszont ellenzik, hiszen a nemzetről és a függetlenségről alkotott alapvető jövőképükkel áll szemben.

A szuverenitás kibontása

Az egyik lehetőséget arra, hogy a transznacionális hatalmak előnyére rámutassunk – eltekintve a kiszakadástól és a függetlenségtől –, a szuverenitás gondolatának funkcionális és területi értelmében való kibontása jelenti. Ez a jelen állapotból fakadó felismerésen és annak kiterjesztésén alapul,

nevezetesen, hogy az államok nem úgy és nem oly mértékben szuverének mint régen, valamint, hogy az autoritás megosztott és összetett. Tehát a funkciók és a válaszok a különböző követelményeket illetően felbonthatók és szétoszthatók három réteg – a kisebbségi nemzet, az állam és a transznacionális hatalom – között. Egy komplexebb, tagoltabb társadalom egy komplexebb elrendezést feltételez. Jelenleg beszélhetünk egy, a középkorra jellemző társadalmi berendezkedésről, ahol egymást átfedő kormányzati, piaci és civil hatalmi szférák vannak. A funkcionális autonómia sok módon felosztható, és az identitás különböző formákban fejezhető ki. Például egy ember egyszerre lehet tagja a tágabb értelemben vett baszk nemzetnek, polgára a kisebb Baszk Autonóm Közösségnek, polgára Spanyolországnak és tagja Európának. Egy észak-ír katolikus valamilyen okból lehet ír, más okból pedig az Ulster közösség tagja. Ennek egy másik változata a kérdés magánszférába helyezése/visszahelyezése, amikor nincs közös identitásról szóló megállapodás – ahogy ezt a nyugati országok is tették, amikor a magánszférába szorították a vallást oly módon, hogy elvágták az állammal való kapcsolatát, viszont a civil társadalomban fontos szerepet tulajdonítottak neki.³⁷ Azt sugallni, hogy a nemzeti kérdés elszakítható a politikától, egy fontos jellemző – az identitás, a kultúra és a politika közötti kapcsolat – elvesztését jelentené.³⁸ Lehetséges, hogy ez elsődlegesen nem-területi lenne, és inkább az identitás, illetve a területi kontroll közötti kapcsolat felbontására helyezné a hangsúlyt, de az is elképzelhető, hogy területi lenne, akkor viszont a területen működő társadalmak közötti kapcsolatot keresné. Figyelembe véve a terület, az identitás és a politika közötti kapcsolatot, egyre valószínűbb, hogy a nacionalizmus területi formát fog ölteni.

Európában Belgiumnak van a legjobban kidolgozott alkalmazkodási rendszere, ahol a folyamatos alkotmányi reformok a hatalom decentralizálását eredményezték, a három területi régió (Flandria, Vallónia, Brüsszel főváros), illetve nyelvi közösség számára (flamand, francia, német). Emellett a kompetencia egyre inkább Európa kezébe került. Így a konszociáció rendszere, ahol a politikák a központban jöttek létre, utat nyitott a területi és közösségi decentralizációnak és a föderalizmusnak, ahol a csoportok autonóm módon maguk hozzák meg a döntéseiket. A régiók felelősek a néhez és területileg megalapozott szolgáltatásokért, míg a nyelvi közösségek felelősek a kulturális témákért, az oktatásért és a személyesíthető szolgáltatásokért, mint például az egészség.

Ez nem igazán a területi és nem-területi decentralizáció kombinációja, mint ahogyan azt gyakran gondolják, amióta a nyelvi közösségnek meghatározott és elmozdíthatatlan határai vannak. A kettős rendszert azért fogadták el, hogy ezáltal Brüsszel problémájával foglalkozzanak, amely egy túlnyomóan frankofón (eredetileg azonban flamand nyelvű) város Flandria területén, a gyakorlatban viszont a területi önkormányzatok játszottak do-

mináns szerepet. A flandriai régió és a flamand nyelvi közösség ténylegesen egybeolvadt, míg a francia nyelvi közösség működését nagyrészt Vallónia és Brüsszel regionális közigazgatása határozza meg. A német nyelvi közösség nagyon csekély szereppel bír. A régiók és közösségek teljes külhatalommal bírnak az őket érintő kérdésekben, és a Maastrichti Egyezmény rendelkezéseit alkalmazzák, amelynek alapján képviseltethetik magukat a Miniszterek Európai Tanácsában akkor, amikor regionális vagy közösségi ügyek vannak napirenden. Ezek a megállapodások szembetűnően jobban működnek Flandriában, ahol az intézmények összeolvadtak³⁹, ezzel is jelezve, hogy a hatékony modern önkormányzat elérése szempontjából milyen jelentős a területi kohézió. Annak ellenére, hogy erőfeszítéseket tesznek a hatáskörök szétválasztása érdekében, még mindig szükség van együttműködésre, különösen Vallónia részéről és Brüsszelben, valamint az európai ügyekkel kapcsolatosan, ahol szükség van az érintettek egyetértésére, mielőtt Belgium pozícióba jut a Miniszterek Tanácsában. A vétópontok továbbra is fennállnak, visszaállítva az eredeti egyesítési alapelvet. Flandriában az az általános nézet uralkodik, mely szerint a jelenlegi szabályozások az előzőekhez hasonlóan csak átmenetiek, és végső soron utat engednek Flandria állami függetlenedése irányában, amelynek az egyetlen létező akadály a Brüsszel státusa.⁴⁰

A kibontakozó szuverenitás egy másik példája az Észak-Írországról szóló brit-ír megállapodások sorozata, nevezetesen az 1985-ös angol-ír egyezmény, az 1995-ös Downing Street Nyilatkozat és az 1998-as Belfasti Egyezmény. Ezen megállapodások lehetővé tettek egy úgynevezett „ír dimenziót”, miszerint az észak-ír katolikusok kifejezhetik ír identitásukat, ugyanakkor az Ír Köztársaság kormánya hangot kapott az észak-ír kormányban. Mindkét kormány ténylegesen visszautasította az Észak-Írország feletti korlátlan uralom jogát, a brit kormány kijelentette, hogy nem vezérlik önző politikai, gazdasági, stratégiai okok abban, hogy ott maradjon, az ír kormány pedig visszautasította azt az alkotmányos záradékot, amelynek alapján igényt tarthatna az Észak-Írország feletti jelenlegi uralomra. Ily módon, remélhetőleg mindkét közösség valós és vélt érdekeltségei figyelembe vehetők, a hatalommegosztásról szóló megállapodások pedig a tartomány területi önkormányzatának ügyéről is szólni fognak. Természetesen, ha a konfliktus a területi ellenőrzésről szól, és arról, hogy ez melyik államon belül legyen, abban az esetben egyik sem fog a problémával foglalkozni, de a változó globális és európai kontextus erőteljes megoldásokkal gondoskodik arról, hogy ne gondoljunk erre ezen terminusok szerint. Különösen érdekes újítás a Brit-Ír Tanács (a Szigetek Tanácsa), amely változatos szuverén és nem szuverén szerveket foglal magában, amibe beletartozik az Egyesült Királyság kormánya, az Ír Köztársaság, a skót parlament, a walesi és az észak-ír egyesülés, a Csatorna-szigetek és a Man-sziget. Európa inkább a katoli-

kus politikai oldalt képviseli, mintsem azon protestáns politikusok álláspontját, akik ezt messzemenőig elutasítják, de egyúttal új kontextust teremtett a brit–ír kormányok kooperációjára, ezáltal pedig lehetővé tette azt, hogy a teljes értelmezési keret helyre kerüljön. Ennek előfordulását John Mc Garry teljes mértékben kifejti.⁴¹

A kibontakozó szuverenitás gondolata a határokon átnyúló megállapodásokban is jelen van, ez pedig jelenleg minden nyugat-európai határt érint. Legtöbbjüknek gazdasági célja van, vagy olyan funkcionális együttműködéseket érintenek ezeken a területeken, mint az infrastruktúra vagy a környezetvédelmi politika, de az egyezmények egy része vitás határokat érint, vagy olyan határokat, amelyek történeti nemzeteket vagy nyelvi csoportokat szelnek át.

Ilyen például az Észak-Írország és az Ír Köztársaság között húzódó határ; a francia–spanyol határ, amely kettéosztja a baszk és a katalán területeket; az osztrák–olasz határ Tirolban, a dán–német határ és a francia–belga határ. Ezen esetek mindegyikében a programok csak az Európai Bizottság támogatásával lennének eredményesek, a Bizottság pedig a határokon átívelő együttműködésre és cserefolyamatokra buzdít. Európa ebben az esetben nem törekszik arra, mint ahogy azt sokan hinnék, hogy a határokat eltörölje, azáltal hogy funkcionálisan irrelevánssá nyilvánítja őket. Ezzel ellentétben ott, ahol a határ nyitott a lehetőségre, az integrációt ellenző állami és helyi érdekek megpróbálják majd visszaállítani a határt, és meggátolni a határokon túli együttműködést. Az ír határon átnyúló együttműködési tervezetek nem változtatták meg az unionisták⁴² magatartását, Dániában pedig tüntettek a Németországgal való együttműködés ellen. Az új európai rendhez való hozzájárulás nem a határok eltörlésére törekszik, hanem arra, hogy először is megvédje és elismertesse azokat; azután pedig alapjában véve átjárhatóbbá tegye. Így aztán megállapodások sorozata kötöttek a francia–spanyol határon, Baszkföldön, amelyek megengedik bizonyos típusú kulturális cserefolyamatok és együttműködések létrejöttét. Az olasz–osztrák határ kölcsönös elismerése megkönnyítette a határon túli együttműködést Tirolban.

A nem kibontakozott szuverenitás különböző formái Európában már léteznek a történelmi jogok és a felek közötti különleges megállapodások formájában.⁴³ Rokkan és Urwin⁴⁴ a „szövetségi állam” fogalmát úgy definiálják, hogy az szerződés vagy egyezés által különböző területeket foglal magában, amelyek megőrzik történelmi jogaikat, és amelyeket az állam szuverenitásra vonatkozó igényei nem érintenek – ezt a gondolatot a közelmúltban más szerzők is kifejtették. Egy hasonló gondolat fűződik Jellinekhez, ez pedig az „államtöredékek” elképzelése.⁴⁵ A fent említett jogok egykoron Európa-szerte közősek voltak – például a forradalom előtti Franciaországban⁴⁶ és Spanyolország baszk tartományaiban –, és egészen a 19. század

közepéig fennálltak. Sőt, ezt követően ezen jogokat felváltotta az úgynevezett *concierto económico*, egy speciálisan fiskális megállapodás, amely alapján a három baszk tartomány és Navarra saját adót vethettek ki, és egy megállapított összeget az államnak juttattak.⁴⁷ Az 1707-es Angol-Skót Unió egyezmény formában biztosította a skót társadalom különleges jellegzetességeit, nevezetesen a jogrendszer, a városállamok és az egyház fennállását.⁴⁸ Az azóta eltelt időben egész sor különleges intézkedés született Skócia kormánya számára, ezzel is elismerve sajátos státusát. Québec Kanadán belüli különleges helyzetét a történelem során már több szempontból is elismerték, annak ellenére, hogy nagyon sok kanadai csak nehézségek árán tudta elfogadni a gondolatot. A történelmi területi jogok ezen alaptétele szerint, amelyet egy időben archaikusnak és feleslegesnek tartottak, járnak el a jelenlegi történelmi területek, és újra akarják tárgyalni az új állami és kontinentális rendben elfoglalt helyzetüket. Ezzel előidézik annak a tudatosítását, hogy az aszimmetria egy hosszú távú elem a területi államon belül, és ezeknek a történelmi területeknek képesek kell lenniük arra, hogy megvitassák az államon belüli helyzetüket, mintsem az állam területén belüli nem megkülönböztetett módon kezeljék őket.

Egy olyan önállósági eszme is közrejátszik ebben, ami ősi és modern is egyben, ez pedig a megosztott és korlátozott szuverenitás.⁴⁹

Ha mindezt az európai integráció kérdéskörébe illesztjük, további lehetőségekről beszélhetünk. Lehetőségessé válna, hogy egy terület ne csak úgy működjön, mint egy félig levált állam, hanem egy köztes helyet foglaljon el az állam és a kontinentális uralom között. A köztes állapot, avagy „a harmadik út” gondolata széleskörű támogatottságot élvez a közvélemény által Québec-ben, Katalóniában és Skóciában. Sok olyan történelmi példa hozható fel, mint az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területe, amely egy kettős monarchia volt, ahol a magyarországi rész központosított államként működött, míg a másik rész (amely még csak hivatalos névvel sem rendelkezett), területek laza konglomerációjaként létezett. Kettős monarchia formájában létezett Norvégia–Svédország 1815 és 1905 között, valamint Anglia és Skócia is 1603 és 1707 között. Európa Atlanti-óceán felőli részén jelenleg is léteznek félig leszakadt területek (Feröer-szigetek, a Man-sziget, Grönland), valamint különleges státussal rendelkező régiók (Kanári-szigetek, Azori-szigetek, Madeira). A törpeállamok – Andorra, San Marino, Monaco és a Vatikánváros – technikailag önállóak, de nehéz lenne őket általános értelemben vett államoknak tekinteni. Kelet-Berlint egy rosszul definiált kapcsolat kötötte össze a Német Szövetségi Állammal 1949 és 1990 között, valamint Gdansk és Trieszt is „szabad városok” voltak a két világháború között.⁵⁰ Az egykori Szovjetunióban most formálisan független államok sorakoznak nagyfokú függésben (Fehéroroszország és néhány közép-ázsiai köztársaság) és nem független területek teljes függetlenségben.⁵¹

A NAFTA és az EU valamilyen módon megkönnyítené az ilyen jellegű félig független területek létrejöttét, mert megszabadítaná őket az államiság számos terhetől, és bizonyos fokú szabad mozgást tenne lehetővé. A különleges státussal rendelkező területek minden bizonnyal könnyebben érvényesülhetnének az új államok feletti uralmak körében, mint a gyenge Nemzetek Szövetsége égisze alatt. Dréze⁵² egy „régiók Európáért” elnevezést propagál a nehéz helyzetben lévő területek számára, amely megengedné nekik, hogy egyenesen az Európai Unióhoz csatlakozzanak, az államiság mindenfajta terhe és jogai nélkül. Miközben számos olyan történelmi terület van Európában, amely visszautasítja az államiság általános normáit, nincsenek rendelkezések új formák létrehozására sem az EU-n belül, sem bármely tagállamában. Bizonyos tekintetben mind az EU, mind pedig a NAFTA bonyolultabb formában létezik ebben a köztes státusban, mivel intézményeikben csak államok képviseltetik magukat. Ahhoz, hogy valaki beleszólást nyerjen az új Európa vagy a NAFTA ügyeibe, állammal kell rendelkezni, és ez a tényező önmagában nézve a dezintegráció elleni erő.

Állam nélküli nemzetépítés

Egy másik mód, amelyben az új globális rend a nacionalista konfliktusok kezelésére felhasználható, jóval gyakorlatiasabb, és kevésbé közelít alkotmányos kérdésekhez, mint a funkcionális autonómia. Ezen stratégia szerint az állammal nem rendelkező nemzetek vezetői azokra a feltételekre fognak összpontosítani, amelyek segítségével fenn tudják tartani és előre tudják vinni kultúrájukat, intézményeket létesíthetnek, valamint önkormányzatiságot hozhatnak létre a civil társadalomban, és egy olyan mértékű gazdasági modellt fejleszthetnek ki, amely lehetővé tesz egy, a nemzetközi kereskedelembe betöltött bizonyos fokú önállóságot. Az alkotmányi kérdéseknél még fontosabbá vált a kisebbségi nemzeten belüli területi integráció és a politikai hatékonyság. A hangsúly a nacionalizmusra és a szimbolizmusra tevődik, a szuverenitás kérdéseit viszont mellőzik, a központi állammal való csatározások pedig csak az éppen tárgyalható ügyeket érintik. Erős hangsúlyt kap a külső cselekvés, ami azonban abban különbözik a klasszikus értelemben vett diplomáciától, hogy főként gazdasági és kulturális ügyeket érint, mintsem biztonságra vonatkozókat, és közeli társításban értelmezi a kormányt és a személyes cselekvőket. Ez a stratégia egymást követő, nem nacionalista kormányokkal lehetne összefüggésben Québec-ben, jelenlegi kormányokkal Flandriában, valamint a katalán CiU kormánnyal. Az az alapvető elképzelés, hogy az államrendszer jelenleg annyira átjárható, és olyan hatalmas lehetőségek adódnak a kontinentális uralmakon belül, valamint a nemzetközi kereskedelmi rendszerben, hogy a nemzetépítés anélkül is megtörténhet, hogy szükség lenne hivatalos függet-

lenség kikiáltására. Katalónia esetében ez a terv történelmi legitimációt élvez, hiszen Katalónia a középkorban kereskedő nemzet volt, Aragónia Spanyolország szövetségi rendszerében és a hazai arénán belül működött, valamint a spanyol küzdőtéren, V. Károly uralkodása alatt az imperialista arénában, a Mediterráneumban, és a 18. századtól kezdődően az amerikai arénában is. Flandria szintén keresett némi történelmi legitimációt kezdeményezései alátámasztására, miközben fogalmilag Európához tartozónak véli magát – a kultúrák Európájához –, az európai intézményekben pedig sajátos szerepet fognak kapni a régiók és kultúráik (ez pedig ténylegesen a kisebbségi nemzeteket fogja jelenteni).

Ez a terv nagyobb valószínűséggel fog működni területileg integrált társadalmakban, mint megosztott társadalmakban, hiszen önmagában véve nem oldja meg a belföldi problémákat. Ezenfelül még két dologhoz is hozzájárul. Ezen mozgalmak, mialatt a nemzetépítésre koncentrálnak, érintettek abban, hogy növeljék a területi integráció kiterjedését; miközben – csökkentve a nacionalista mozgalmon belüli kockázatot – képesek lesznek arra, hogy szélesebb körű szövetségi támogatást építsenek ki. A nacionalizmus tartalmának ezen szépítését nem fogadja el minden egyes mozgalom, főként a területileg integrált társadalmakban. Az SNP csekély mértékben vonzódik a Régiók Európája elképzeléshez, ragaszkodik megkülönböztetett jellegéhez, amit Skócia egykori független államisága alatt történelmileg tapasztalt valóságából merít. A flamand Volksunie mindkét lehetőséggel számol, egy erősebb regionális jelenlétet sürget Európában, ugyanakkor ahhoz is ragaszkodik, hogy hosszú távon Flandria is az államok sorába kerüljön; egy időben a flamand kereszténydemokraták is látszólag ebben az irányban mozdultak el. Az állammal nem rendelkező nacionalista terveket ezenkívül az új állami és kontinentális rendben található lehetőségek és állami pozíciók is vezérlik, amibe aztán az adott terület beleilleszkedhet. Ezek nagymértékben függenek az erős vezetéstől, a források mobilizálhatóságától, a szárazföldi kereskedelembe elfoglalt helytől, valamint a politikai és üzleti világban birtokolt előnyös kapcsolatoktól. Éppen ezért sokkal valószínűbb, hogy nem periferikus, hanem központi régiókról van szó, így nincs átfogó megoldási lehetőség arra, hogy a nacionalizmus berendezkedhessen.

Az újfajta állami rend tehát új lehetőségeket teremt a nacionalista konfliktusok térnyerésére. Ez elhomályosítja a szuverenitás kérdését azáltal, hogy lehetővé teszi a jogos és tárgyalt szuverenitás különféle formáinak megjelenését, amelyek a nemzetállam és annak monopolisztikus szuverenitási követeléseinek felmerülésekor tűntek el. Csökkenti a hatalommegosztás kockázatát az állam és az azt alkotó területek között, mivel a hatalmi ágak ma már összességében az államon kívül esnek. Lehetővé teszi a többszörös identitás meglétét, és azt is, hogy ez kifejezést nyerhessen. Némely

esetben ez megkönnyítheti a függetlenségbe való átmenetet, amíg a törekvések kielégítése államon belül lehetetlen. Talán az a legfontosabb, hogy lehetőséget biztosít a nemzetépítésre az állam és a civil társadalom keretén belül, hivatalos alkotmányjogi kérdések helyett főként a lehetőségekre és kezdeményezésekre összpontosítva. Másrészről, sok olyan, egy sajátos nemzeti kisebbséghez tartozó ember van, aki nem fogadja el a kisebbségi identitás legitimációját, és ez idáig még nincs olyan állammodell, amely kezelni tudná jelen világunk ezen összetett és aszimmetrikus valóságait.

Fordították: Kmetty Zoltán – Tarján Anna – Rejtő Ildikó

Jegyzetek

¹ Hobsbawm, E.: *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge UP, Cambridge, 1990. 9–10.

² Smith, A. D.: *Theories of Nationalism*. Duckworth, London, 1970. 21.

³ *Nations against the State* c. könyvem francia nyelvű tervezetében (*Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*. Macmillan, London, 1996. Francia ford. Presses de L' Université de Montréal, Montreal, 1997.) az *état* és *nation* terminusokat felváltva használtam a nemzet és az állam szavak fordításaként, sőt, amikor a szöveget javítottam, a kiadó ragaszkodott a címváltoztatáshoz, hogy elkerüljük azt a látszólagos ellentmondást, ami a terminusok között van.

⁴ Ezt az arbroath-i szerzetesek fogalmazták meg, miután az angliai Angevin királyok Skócia meghódítására és Robert Bruce trónra ültetésére irányuló törekvéseit visszaverték. Ebben a skót arisztokrácia és a Skót-felföld vezérei kijelentették: „Tőle [Robert] függünk abban, hogy szabadságunkat megtartsuk az ő joga és érdemei által...Ha viszont feladná azt, amit elkezdett, és ki akarna minket vagy királyságukat szolgáltatni Anglia királyának vagy az angoloknak, azonnal megpróbálnánk kiűzni őt, mint ellenségünket, valamint saját és a mi jogaink lerombolóját (...), amíg csak száz közülünk életben marad, soha semmilyen körülmények között nem leszünk az angolok alávetettjei.”

⁵ Camilleri, J. – Falk, J.: *The End of Sovereignty? The Politics of Shrinking and Fragmenting World*. Edward Elgar, Aldershot, 1991.

⁶ Fénykora 1870–1970 közé tehető. A nemzetállam – legtöbb nemzetközi kapcsolatot hallgató engedelmeivel – nem a vesztfáliai béke eredménye. Portugália az egyetlen európai állam, amely ma is ugyanazokkal a határokkal rendelkezik, mint 1648-ban. Az intervencionista nemzetállam teljes mértékben a 19. századi nemzetépítés terméke.

⁷ Másrészt, képviselhetnek egy gyengülő politikai hatalmat is, ami szemben áll a piaccal. Olyan gazdasági hatalmak, mint a NAFTA és az EU, ha nem járnak együtt politikai intézményesítéssel, talán képviselhetnek egy további hatalomkivonást a képviseleti intézményekből. A maastrichti rendelkezések, amelyek az államok számára merev monetáris

és fiskális célpontokat határoznak meg, és lehetővé teszik, hogy jelentős gazdasági hatalmak átalakuljanak egy nem választható és felelősségre nem vonható Európai Központi Bankká, továbbra is érvényre juttatják ezeket az irányzatokat.

⁸ Ebben az esetben elfogadom azt, hogy az etnikai és a nacionalista mozgósítás mindkét következménye – hogy a tömegek teljes elnyomását jelenti, és hogy az elit egyik stratégiai eszköze – változó körülmények között is igaznak bizonyulhat.

⁹ Gondosan kerülöm, hogy hétköznapi vagy magyarázó jelleggel használjam az etnicitás fogalmát. Az etnicitás a nacionalizmushoz hasonlóan egy társadalmi konstrukció, a mobilizáció eredménye, nem pedig oka. Még senkinek sem sikerült az, hogy az azt felépítő részekről függetlenül definiálja. Ha viszont társadalmi kategóriaként értelmezzük, az etnicitás szó vonatkozhat olyan csoportokra, amelyek közös, általában le nem írt megkülönböztető jegyek alapján mobilizálódnak. Addig a bizonyos fokig, amíg ez a mobilizáció sikeres, a csoport etnikai csoportként épül fel, amely aztán a társadalmi realitás részeként annak tagjaival szembekerül.

¹⁰ Kerremans, B.: The Flemish Identity: Nascent or Existent? *Res Publica*, 1997/2, 303–314. Néha vita tárgyát képezi az, hogy ezen területi alapú nacionalizmusok csak azért nevezhetők annak, mert a vitatott társadalmak „etnikailag homogének”. Újfént felmerül a kérdés, hogy a lengyel–litván konföderáció különféle csoportjai hogyan kovácsolódtak területi nemzetekké, főleg úgy, hogy az eredeti nemzeti különbségek vertikálisak, nem pedig horizontálisak voltak; vagy hogyan tudtak az angolszászok, kelták, írek, északiak és a normannok egy skót nemzetté formálódni.

¹¹ A flamand nemzeti vagy „etnikai” identitás témája még újabb keletű, ami a jelen régió (a történelmi Flandria) egy része területi identitásának összetevője, és egy nyelv, amely a szomszéd állammal (Hollandia) közös.

¹² Kerremans, B. *i. m.*

¹³ Biorcio, R.: *La Padania promessa: la storia, le idee e la logica d'azione della Lega Nord*. Il Saggiatore, Milan, 1997.

¹⁴ Onesto, G.: *L'invenzione della Padania: La rinascita della comunità più antica d'Europa*. Foedus, Ceresola, 1997.

¹⁵ Habár Bajorországnak ismerjük, a napóleoni korszak terméke volt. Ld. Mintzel, A.: Political and Socio- Economic Developments in the Postwar Era: The Case of Bavaria, 1945–1989. In K. Rohe (szerk.): *Elections, Parties and Political Traditions: Social Foundations of German Parties and Party Systems*. Berg, New York, 1990.

¹⁶ Kivételt képez Ganzi, M.: *La nazione siciliana*. Storia di Napoli e della Sicilia, Naples, 1978.

¹⁷ A brit unionista gondolkodók gyakran felismerték ezt, és kisebb nemzetek önkormányzati igénye elleni érvként használták. Így A. V. Dicey és C. Wilson amellet érveltek, hogy Írországnak és Skóciának ne legyen saját parlamentje, mert így önállósági törekvéseik elkerülhetetlen módon a középpontba kerülnének. (Dicey, A.: *A Leap in the Dark: A Criticism of the Principles of Home Rule as Illustrated by the Bill of 1893*. 3. kiad. John Murray, London, 1912.; Wilson, C.: A Note of Dissent. In *Scotland's Government, Report of the Scottish Constitutional Commettee*, Edinburgh, 1970.)

¹⁸ Úgy tűnik, hogy ezt a tényezőt az utolsó brit kormány nem fogadta el. A *Skócia és az Unió* című hivatalos dokumentumban bejelentve, hogy „egyetlen nemzetet sem lehet akarata ellenére unióban tartani”, John Major hivatalosan tagadta annak a skót igénynek a létjogosultságát, mely az unión belüli helyzetük megvitatására irányul, ragaszkodván ahhoz, hogy az önálló parlament egyoldalúan tudna eljárni (A Miniszterelnök előszava. In *Skócia és az Unió*. Skót Államtitkárság, HMSO, Edinburgh, 1992.). Hasonlóképpen 1988-ban a Munkáspárt elfogadta a Skót Alkotmányos Egyezményben, hogy a skótok szuverén joga az, hogy saját kormányformájukat meghatározzák, majd ragaszkodott ahhoz, hogy a parlament szuverenitását semmi se veszélyeztesse. Kanada Québecen kívül eső részeiben arról folyik vita a québeciek és a kanadaiak többsége között, hogy Québec valójában a 10 tartomány egyike, vagy egyike a két nemzetnek (vagy inkább a három nemzetnek, ha az őslakosokat is figyelembe vesszük). További bonyodalmat okoz, hogy nem minden elidegeníthetetlen történelmi joggal rendelkező terület képez nemzetet. A baszk tartományok egyenként a hivatalos jogok letéteményesei, és a 19. századi eredeti baszk agitáció a provincializmusra épült, de ma a baszk mozgalom modern nacionalizmusként ismert.

¹⁹ 1972 óta Észak-Írországnak van belügyminisztere, de ez inkább egy konzuli szerep, amit helyileg választott politikus soha nem töltött be.

²⁰ A konszociacionalizmus közelmúltbeli értelmezései leértékelik a társadalmi konfliktusmegoldás mechanizmusaként való használatát. Végül is, ha a csoportok csak feltételelesen állnak konfliktusban, miért kell az együttműködést elfogadniuk? Ehelyett olyan esz-közként látják, amellyel a tradicionális társadalmi csoportok vezetői az integrációval szembeülve keresik hatalmuk megőrzését azáltal, hogy a közösségi határokat megerősítik, és megalapítják saját kapcsolati egyeduralmukat a politikai rendszerrel. Kriesi, H.: *Le Système politique suisse*. Economica, Paris, 1995.

²¹ Ez a konszociacionalizmus revizionista tekintetében is igaz, habár ott a hangsúly a vezetők számára elérhető megváltozott lehetőségekre és forrásokra vonatkozik.

²² Storper, M.: *The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later*. *European Urban and Regional Studies*, 2/3 (1995), 191–221.

²³ Keating, M.: *The Political Economy of Regionalism*. In M. Keating és J. Louhglin (szerk.): *The Political Economy of Regionalism*, Frank Cass, London, 1996.

²⁴ Keating, M.: *Nations against the State*.

²⁵ A demokráciában történő mérlegelések túlbecslése kudarcának a fő elméleti gyengesége a közösség választása megközelítésének, ami támogatja azt, hogy az embereknek lehetőségük legyen bármilyen általuk kívánt részegyesületek létrehozására, a sajátos kollektív feladatok elvégzésére.

²⁶ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az összes állampolgár felismeri ezt az identitást. Némely ilyen társadalom megosztott marad.

²⁷ Újfent igaznak bizonyul az, hogy a konszociacionalizmust egy olyan mechanizmusnak tekintik, amely közösségi konfliktust vagy a közösség vezetését megtartó stratégiát tartalmaz. Flandriában a területi föderalizmus mozgalma válasz az elit stratégiájára, és némi köztámogatást élvez, míg más esetekben alulról működtetik.

²⁸ Balme, R. (szerk.): *Les Politiques du néorégionalisme: Action collective régionale et globalisation*. Economica, Paris, 1996.; Pintarits, S.: *Macht. Demokratie und Regionen in Europa. Analysen und Szenarien der Integration und Desintegration*. Metropolis, Marburg, 1996.; Keating, M.: *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*. Edward Elgar, Aldershot, 1998.

²⁹ Itt az egyetlen vita a tengeri határok felett folyik, és mivel ez meghatározza a part menti olajkészlet feletti tulajdont, ez gazdaságilag igen kritikus, de a lakosság bevonása nélkül történik.

³⁰ Idetartozhatnak politikai vezetők, üzleti vállalatok, több nyelvet beszélők, szórványok vagy világpolgár gondolkodók.

³¹ Itt kivételt képezhet a görög-török ellenségeskedés.

³² Ohmae, K.: *The End of the Nation-State: The Rise of Regional Economies*. Free Press, New York, 1995.

³³ Young, R.: *The Secession of Quebec and the future of Canada*. Mc Gill-Queen's University Press, Montreal, 1995.; Groupe Coudenberg: *Cost of Non-Belgium: La valeur ajoutée de la Belgique fédérale*. Rowlarta, Zellik, 1996.

³⁴ Az ír állampolgárok szabadon szavazhattak a brit választásokon, mert a britek visszautasították azt, hogy idegenként kezeljék őket, a brit állampolgárok viszont csak az Angol-Ír Egyezmény után, az 1980-as években nyerték el az Írországból való szavazás jogát.

³⁵ Young, *i. m.*

³⁶ Az ember azt feltételezheti, hogy a francia politikusok csak közvetítenek, és csak kevéssé értékelik a témát, valószínűleg az angolszászok általi fondorlatos összeesküvésnek tartják, amellyel azok csak plusz szavazatokat szerezhetnek!

³⁷ Derriennic, J. P.: *Nationalisme et démocratie: Réflexion sur les illusions des indépendantistes québécois*. Boréal, Montreal, 1995.

³⁸ Smith, A. D.: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity Press, Cambridge, 1995.

³⁹ De Rynck, S.: Culture civique et rendement institutionnel: Les régions belges. In P. Le Galés és C. Lequesne (szerk.): *Les Paradoxes des régions en Europe*. La Découverte, Paris, 1996.

⁴⁰ Ez egy nagy akadály volt. A legvaskalaposabb és leginkább etnikai beállítottságú flamand nacionalisták feladhatták volna, és visszatérhettek volna egy vidékies és befelé tekintő flamand identitáshoz. Jóllehet a legtöbb flamand politikus számára elképzelhetetlen lenne elhagyni egy olyan várost, ami Flandria területén belül esik, és Flandria politikai, valamint gazdasági székhelye és Európa fővárosa.

⁴¹ L. 14. fejezet.

⁴² Tannam, E.: EU Regional Policy and the Irish/Northern Irish Cross-Border Administrative Relationship. *Regional and Federal Studies*, 5/1 (1995), 67-93.

⁴³ Herrero de Minon, M.: *Derechos históricos y constitución*. Taurus, Madrid, 1998.

⁴⁴ S. Rokkan és D. Urwin: *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries*. Sage, London, 1983.; Mitchell, J.: *Strategies for Self-Government: The*

Campaigns for a Scottish Parliament. Polygon, Edinburgh, 1996.; Brockliss, L. – Eastwood, D. – John, M.: From Dynastic Union to Unitary State: The European Experience. In L. Brockliss és D. Eastwood (szerk.): *A Union of Multiple Identities: The British Isles, c. 1750–1859*. Manchester UP, Manchester, 1997.

⁴⁵ Jellinek, G.: *Fragmentos de Estado*. Ford. M. Foster, M. Herrero de Minon és J. Esteban. Civitas, Madrid, 1981.

⁴⁶ Braudel, F.: *L'Identité de la France: Espace et histoire*. Arthaud-Flammarion, Paris, 1986.

⁴⁷ La Granja, J.-L. de: *El nacionalismo vasco: Un siglo de historia*. Tecnos, Madrid, 1995.

⁴⁸ Az Uniónnak ez a jellegzetessége alapjogként soha nem volt elfogadott a brit parlament által, amely mindig ragaszkodott a parlamentáris szuverenitás angol hagyományának vállalásához. 1953-ban a legfelsőbb bíró, Cooper *McCormick kontra Skócia főügyésze* ügyben kimondta, hogy a parlament önállóságának alapelve nem érvényesült Skóciában, és nem volt használható az uniós szabályozás felborítására, de hozzátette, hogy ha mégis megtörtént, gyakorlatilag nem volt erre jogorvoslat.

⁴⁹ Megjegyzendő, hogy négy olyan terület, ahol a nemzeti mozgalmak az önkormányzás új formáját keresik – Skócia, Katalónia, Flandria és Québec – történelmük során gyarmati rendszerek részeként szerepeltek, amelyekben az önkormányzás jogáról ugyan mindig tárgyaltak, megegyeztek, és fontos szerepet játszó jogokat örökölték, de a teljes szuverenitás igénye az állam által soha sem került elfogadásra.

⁵⁰ A szerző itt pontatlanul fogalmaz, mivel Trieszt a II. világháború után, 1947 és 1954 között volt „szabad város”. – *A szerk.*

⁵¹ L. Graney, 13. fejezet.

⁵² Dréze, J.: Regions of Europe. *Economic Policy*, 17 (1993), 265–307.